

СПОСОБИ І МЕХАНІЗМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ В УГОДАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРО АСОЦІАЦІЮ

Статтю присвячено комплексному аналізу механізмів врегулювання суперечок в рамках асоціацій Євросоюзу з третіми країнами та узагальненню способів і правових процедур, які застосовуються з цією метою.

Ключові слова: угода про асоціацію, право ГАТТ/СОТ, Євросоюз, міжнародний арбітраж.

Муравьев В. И. Способы и механизмы урегулирования споров в рамках соглашений Европейского Союза об Ассоциации.

Статья посвящена комплексному анализу механизмов урегулирования споров в рамках ассоциации Евросоюза с третьими странами и обобщению способов и правовых процедур, которые используются с этой целью.

Ключевые слова: зона свободной торговли, право ГАТТ/ВТО, Евросоюз, международный арбитраж.

Muraviyov V. I. Methods and Mechanisms of Dispute Settlements within the EU Association Agreements.

The article is devoted to the complex analysis of mechanisms of dispute settlement within the framework of EU association with the third countries and generalization of ways and legal procedures which are used to this effect.

Keywords: Free trade area, GATT/WTO Law, European Union, International Arbitration.

Серед міжнародно-правових форм співробітництва Європейського союзу з третіми країнами окреме місце займають угоди про асоціацію, які охоплюють створення зон вільної торгівлі (ЗВТ) та тісну співпрацю в політичній та економічній сферах.

Угоди про асоціацію укладені Європейським союзом (ЄС) разом з державами-членами з третіми країнами на засадах ст. 217 Договору про функціонування Європейського союзу (ДФЄС) [1] передбачають заснування органів співпраці сторін.

Серед інституційних механізмів, створених в рамках угод про асоціацію, важливу роль відіграють органи і процедури з врегулювання суперечок між сторонами. Суперечки частіше за все стосуються питань тлумачення та імплементації положень угод про асоціацію. Наразі проблема правового регулювання суперечок в рамках угод про асоціацію і створення режиму вільної торгівлі, є недостатньо розробленою в українській правовій науці. Безумовно позитивним моментом є поява у сучасній вітчизняній доктрині більшої кількості досліджень з права ЄС, пов'язана з перспективою укладання угоди про асоціацію з Євросоюзом. Зокрема, це дослідження О. Вишнякова, М. Микієвича, Р. Хорольського, І. Березовської [2] та ін. Не дивлячись на це, а також на існування досить широкого кола літературних джерел із права європейської інтеграції, комплексних правових досліджень механізмів вирішення спорів в міжнародних угодах за участі Європейського Союзу явно бракує. З огляду на це, дане дослідження має на меті охарактеризувати систему врегулювання спорів в рамках асоціації ЄС з третіми країнами та узагальнити способи та процедури, які застосовуються сторонами таких угод.

Інституційні механізми для вирішення суперечок формально створені в рамках усіх широкомасштабних міжнародних угод про партнерство, партнерство і співробітництво, асоціацію. Проте не існує універсальної моделі такого механізму. Механізми вирішення суперечок щодо тлумачення та імплементації положень зазначених угод про співпрацю мають певні схожі риси та відмінності. У зв'язку з підписанням угоди про асоціацію між Україною та ЄС, важливим є вивчення існуючих механізмів з врегулювання суперечок в рамках міжнародних угод між ЄС та третіми країнами про створення асоціацій. Їх розгляд є особливо актуальним на сучасному етапі відносин між Україною та Євросоюзом і сприятиме пошуку оптимальних моделей співробітництва сторін. При написанні роботи головна увага зосереджувалась на визначенні складових елементів існуючих на сьогоднішній день моделей з врегулювання спорів в рамках угод ЄС про асоціацію і їхньому впливу на ефективність кожної моделі.

Треба зазначити, що ЄС уклав угоди про створення асоціації з країнами, які розташовані на європейському континенті (країни Європейського економічного простору, Балканські країни, Швейцарія), в Африці і Азії (країни Середземномор'я), Латинській Америці (Чилі).

Ратифікована угода про асоціацію з Україною [3]. Ведуться переговори з цього приводу з іншими країнами.

Як правило, усі угоди про асоціацію включають положення про створення ЗВТ, які базуються на правилах ГАТТ/СОТ [4]. Вони також містять механізми врегулювання суперечок, на створення яких певний вплив справила практика цієї міжнародної організації. Проте такий вплив не є суттєвим, оскільки механізми з врегулювання суперечок, закріплені в угодах Союзу про асоціацію, відрізняються від відповідного механізму ГАТТ/СОТ [5].

Треба також зазначити, що не існує єдиної моделі механізму врегулювання суперечок для усіх угод Союзу про асоціацію. Виписані в таких угодах механізми різняться між собою, насамперед, стосовно структури, процедур ухвалення постанов та їх юридичної сили тощо. В деяких з них перевага надана політичним засобам врегулювання, в інших – судовими та квазі-судовим. Проте можна говорити про базові моделі для угод, укладених з країнами певного регіону. Кожна з таких молей може мати незначні відмінності, які не впливають на її суть. Тому достатньо буде зосередити увагу на окремих угодах в межах певного регіону, щоб виявити специфіку окремих моделей.

Серед чинних угод Союзу про асоціацію найбільш тісна співпраця сторін передбачена Угодою про створення Європейського економічного простору (ЄЕП). Вона була укладена у 1992 р. [6]. Окрім ЄС та держав-членів її учасниками є Норвегія, Ісландія і Ліхтенштейн. Згідно з цим документом спори між сторонами, що стосуються тлумачення і застосування положень угоди, передаються на розгляд Спільного комітету (ст. 111.1). До нього входять представники сторін (ст. 93) Після отримання необхідної інформації від сторін і ретельного розгляду ситуації Спільний комітет ухвалює прийнятне для сторін рішення (ст. 111.2). У випадках, коли спори стосуються тлумачення положень угоди, які за своєю суттю ідентичні положенням Договору про функціонування ЄС чи Договору про Євросоюз, а також постановам, ухваленим з метою імплементації положень цих договорів, і не можуть бути вирішені у Спільному комітеті протягом трьох місяців, то за домовленістю сторін вони можуть бути передані на розгляд Суду ЄС з метою отримання від нього відповідного тлумачення (ст. 111.3). Якщо ж Спільний комітет невзможі вирішити спір на протязі шести місяців, а сторони не дійшли згоди про його передачу на розгляд Суду ЄС, то потерпіла сторона може застосувати захисні заходи з метою подолання можливого дисбалансу. У випадку виникнення суперечок стосовно масштабів та термінів застосування таких заходів, вони можуть бути врегульовані за допомогою арбітражу. У додатку до угоди про ЄЕП (Протокол № 33) містяться відповідні процедури (ст. 111.4).

Таким чином, модель обрана сторонами для врегулювання спорів має політичні і судові риси. Така модель більше відповідає інтересам ЄС, оскільки у ній задіяний Суд ЄС, в якому засідають судді від держав-членів Євросоюзу, а країни ЄЕП у ньому не представлені.

Інша модель механізму з врегулювання спорів передбачена Угодою про асоціацію між ЄС і Чилі, яка була укладена у 2002 р. [7]. Положення про вирішення суперечок стосуються проведення консультацій, арбітражу, процедур з імплементації рішень.

Основним інструментом вирішення суперечок є арбітраж. Положення угоди, які стосуються стадій арбітражного розгляду, охоплюють призначення арбітрів, здійснення технічної допомоги, правила діяльності арбітрів (ст.ст. 184–187), модельні правила процедури (ст. 189, Додаток XV), кодекс поведінки (Додаток XVI).

У випадках спорів, які стосуються прав і обов'язків сторін як членів СОТ, вони мають обирати який з механізмів – СОТ чи ЗВТ – використати. Використання одного з механізмів виключає звернення до іншого (ст. 189).

Розгляд справи у арбітражу є певною мірою відкритим. Це стосується обміну інформацією, співпраці і опублікування рішень (ст.ст. 190 -192). Сторони також мають можливість проводити відкриті слухання. Не забороняється використання *amicus curiae*.

Терміни формування арбітражу чітко визначені – 3 дні після звернення (ст. 185). Список кандидатів у арбітри включає 5 громадян Євросоюзу, 5 громадян Чилі і 5 громадян третіх країн. Для розгляду справи відбираються 3 арбітри жеребом (ст. 185). Правилами процедури не передбачена підготовка попереднього звіту.

Остаточний звіт і рішення мають з'явитися протягом 3 – 5 місяців після визначення списку арбітрів, які ухвалюють рішення більшістю голосів (ст. 187).

Заходи з імплементації арбітражного рішення мають бути здійснені протягом розумного терміну. До повного виконання рішення потерпілою стороною можуть вимагатися тимчасові компенсаційні

заходи (ст. 188). У випадку незгоди між сторонами стосовно згаданих заходів передбачено звернення до призначених по справі арбітрів. Розгляд справи обмежений 45 днями (ст. 188).

Сторона, що програла, може інформувати іншу сторону і Комітет асоціації про заходи з імплементації арбітражного рішення до закінчення розумного терміну. Інша сторона може звернутися до призначених по справі арбітрів і зажадати ухвалити рішення стосовно відповідності заходів, які сторона, що програла має здійснити протягом 45 днів (ст. 185).

Отже, механізм з врегулювання суперечок, передбачений угодою про асоціацію з Чилі, належить до квазі-судових. Політичні елементи цього механізму мають допоміжний характер. Вирішальну роль у врегулюванні спорів грає арбітраж. Його діяльність чітко врегульована в угоді і додатках до неї.

У рамках Угоди про асоціацію між ЄС і Україною створений один з найбільш розвинутих механізмів з врегулювання суперечок стосовно функціонування асоціації включно зі створенням зони вільної торгівлі. Способам врегулювання суперечок присвячені окремі розділи УА. Серед таких способів УА виділяє консультації, арбітраж, посередництво, вирішення спорів в Раді асоціації, взаємне погодження.

Звернення до відповідного способу врегулювання спорів залежить від сфери функціонування УА. Окремі розділи УА присвячені способам врегулювання суперечок стосовно виконання та тлумачення положень про створення ЗВТ. При вирішенні суперечок, що виникають у зв'язку з функціонуванням в рамках асоціації зони вільної торгівлі, застосовуються консультації, арбітраж та посередництво (Розділ IV, Глава 14).

Першою фазою вирішення суперечок можуть стати консультації. Проведення консультацій має сприяти вирішенню суперечок без звернення до арбітражу. Кожна з сторін може направляти іншій стороні письмовий запит, в якому вказані відповідні заходи та положення, відносно яких виник спір.

Якщо не вдається вирішити спірне питання шляхом консультацій, то сторона, яка подала позов, може вимагати формування арбітражної палати (ст. 305). Позов готується у письмовій формі і має містити посилання на невідповідність заходу положенням УА з відповідним обґрунтуванням претензій. Позов Він направляється іншій стороні і Комітету з торгівлі.

Арбітражна палата складається з трьох арбітрів. У разі неможливості для сторін домовитись відносно складу арбітрів Голова Комітету з торгівлі може обрати їх шляхом жеребкування серед осіб, список яких сформований сторонами протягом шести місяців після набрання чинності Угодою. Список включає 15 осіб, запропонованих сторонами, по 5 осіб від кожної і ще 5 осіб, запропонованих в якості головуючих в арбітражній палаті, які не є громадянами жодної з сторін. Усі арбітри мають бути незалежними і не отримувати інструкцій від організацій або урядів.

За 90 днів після свого утворення арбітражна палата має передати сторонам попередню доповідь, в якій викладаються факти, можливість застосувати відповідні положення, обґрунтування зроблених висновків і рекомендації сторонам. Після отримання попередньої доповіді кожна зі сторін має надати свої коментарі стосовно отриманих матеріалів. Отримавши коментарі сторін на попередню доповідь, арбітражна палата може її змінити, а також провести будь-яке дослідження, яке вона вважає за необхідне.

Через 120 днів після свого заснування арбітражна палата має винести своє рішення стосовно суперечки між сторонами. Своє рішення арбітражна палата направляє сторонам і Комітету з торгівлі. Рішення є обов'язковими для сторін, яким надається 30 днів для їх виконання (ст. 310).

У разі невиконання рішень арбітражної палати сторона, яка виграла спір, може застосувати санкції до іншої сторони, які можуть включати призупинення виконання своїх зобов'язань за Угодою, надання тимчасових компенсацій тощо.

У випадках необхідності термінового вирішення спорів у сфері енергетики, сторони можуть просити голову арбітражної палати виступити посередником.

У процесі розгляду спору в арбітражній палаті сторони можуть досягнути взаємоприйнятого вирішення спірних питань. При досягненні такого рішення сторони сповіщають про це Комітет з торгівлі і голову арбітражної палати (ст. 317).

Положення, які регулюють питання торгівлі та ті, що з нею пов'язані, тлумачаться відповідно до звичаєвих норм міжнародного права, включно з Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р. А у випадках, коли зобов'язання за УА ідентичні зобов'язання за Угодою про СОТ, вини мають тлумачитися відповідно до рішень Органу з врегулювання спорів СОТ.

Рішення арбітражної палати стосуються тільки сторін УА і не створюють права і обов'язки для фізичних і юридичних осіб.

Інші процедури вирішення суперечок передбачені стосовно тлумачення і застосування зобов'язань, які містяться у положеннях про регуляторне або правове зближення у таких галузях, як

технічні бар'єри у торгівлі, санітарні і фіто санітарні заходи, послуги, заснування, електронну торгівлю, державні закупівлі. У випадку вирішення суперечок щодо тлумачення актів інститутів ЄС, які відносяться до цих сфер, арбітраж зобов'язаний звернутися до Суду ЄС. Арбітраж не може виносити свого рішення поки не отримає рішення Суду ЄС, яке є обов'язковим для арбітражу (ст. 322).

При вирішенні суперечок в арбітражному порядку сторони мають вибирати між Органом з вирішення суперечок СОТ та арбітражем, створеним за УА. Одночасне використання обох органів заборонено (ст. 324).

При вирішенні суперечок щодо застосування заходів, які підпадають під дію Глави 1 Розділу IV (національний режим та допуск товарів на ринки), і негативно впливають на торгівлю між сторонами, використовується механізм посередництва.

Перед зверненням до посередництва сторона може запросити у іншої сторони інформацію про заходи, які негативно впливають на торгівлю або інвестиції.

Сторона може запропонувати іншій стороні звернутися до посередника. Пропозиція має бути викладена у письмовій формі, де чітко визначені заходи, які впливають на торгівлю і інвестиції, міститься обґрунтування їх негативного впливу і показаний причинний зв'язок між цими заходами і їх негативним впливом.

Інша сторона може у письмовій формі погодитися або відмовитися від посередництва.

У випадку позитивної відповіді сторони мають обрати посередника. Якщо сторонам не вдається погодити кандидатуру посередника, будь-яка з них може звернутися до Голови Комітету з торгівлі визначити шляхом жеребкування таку особу серед запропонованих сторонами осіб, включених ними до списку арбітрів. Посередник має допомогти сторонам краще зрозуміти сутність застосованих заходів і їх можливий негативний вплив та знайти взаємоприйнятне рішення. Однак посередник не може надавати поради чи коментарі стосовно відповідності заходів положенням УА.

Вирішення суперечки може бути досягнуто шляхом рішення Комітету з торгівлі. Серед інших способів завершення процедури посередництва УА вказує на ухвалення взаємоприйнятного рішення сторонами, письмової декларації посередника після консультацій зі сторонами стосовно недоцільності подальших зусиль, письмової декларації однієї з сторін після розгляду взаємоприйнятного рішення і після отримання від посередника поради і пропозиції з вирішення суперечки, за взаємною згодою сторін.

Після досягнення взаємоприйнятного рішення сторони мають ухвалити заходи з його реалізації протягом визначеного ними терміну.

Процедури з застосування механізму посередництва не можуть слугувати основою для процедур з вирішення суперечок згідно з УА чи з іншими угодами (ст. 333).

Арбітражна палата складається з трьох арбітрів, двоє з яких призначаються сторонами, а третій, у разі неможливості для сторін домовитись, Комітетом з торгівлі.

Свої рішення арбітражна палата має направити сторонам і Комітету з торгівлі. Рішення є обов'язковими для сторін, яким надається 30 днів для їх виконання (ст. 310). Вони стосуються тільки сторін УА і не створюють права і обов'язки для фізичних і юридичних осіб. У випадках необхідності термінового вирішення спорів у сфері енергетики, сторони можуть просити голову арбітражної палати виступити посередником.

Ще одним способом вирішення спорів є взаємне погодження. При досягненні погодження сторони сповіщають про це Комітет з торгівлі і голову арбітражної палати (ст. 317).

Положення, які регулюють питання торгівлі та ті, що з нею пов'язані, тлумачаться відповідно до звичаєвих норм міжнародного права, включно з Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р. А у випадках, коли зобов'язання за УА ідентичні зобов'язання за Угодою про СОТ, вини мають тлумачитися відповідно до рішень Органу з врегулювання спорів СОТ.

Інші процедури вирішення суперечок передбачені стосовно застосування положень про технічні бар'єри у торгівлі, санітарні і фіто санітарні заходи, послуги, заснування, електронну торгівлю, державні закупівлі. Усі ці сфери охоплені регуляторним зближенням. У випадку вирішення суперечок щодо тлумачення актів інститутів ЄС, які відносяться до цих сфер, арбітраж зобов'язаний звернутися до Суду ЄС. Арбітраж не може виносити свого рішення поки не отримає рішення Суду ЄС, яке є обов'язковим для арбітражу (ст. 322).

При вирішенні суперечок в арбітражному порядку сторони мають вибирати між Органом з вирішення суперечок СОТ та арбітражем, створеним за УА. Одночасне використання обох органів заборонено (ст. 324).

Реалізація положень УА, якщо вони не стосуються функціонування зони вільної торгівлі, може вимагати взаємних консультацій щодо тлумачення, імплементації чи добросовісного виконання Угоди.

При виникненні суперечок з цих питань, може бути задіяна Рада асоціації. У випадку суперечки Україна або ЄС надають іншій стороні і Раді запит з вимогою вирішити спір. На першому етапі сторони можуть вдатися до консультацій в Раді та інших органах, як це передбачено ст.ст. 461, 465, 466 УА з метою досягнення компромісу. До свого вирішення спір має обговорюватися на кожному засіданні Ради. Спір вважається вирішеним, коли Рада заявить про те, що суперечки більше не існують, або коли Рада ухвалить з приводу суперечки обов'язкове рішення (ст. 475).

Проте навіть до вирішення спорів Україною чи ЄС можуть вдаватися до санкцій у випадках невиконання іншою стороною своїх зобов'язань по Угоді. Так, якщо одна з сторін вважає, що інша сторона продовжує порушувати свої зобов'язання на протязі 3 місяців після повідомлення про формальний запит згідно ст. 477, інша сторона має право вдатися до заходів у відповідь. Такі заходи мають найменше впливати на функціонування Угоди і не можуть включати зупинення будь-яких прав, що стосуються функціонування зони вільної торгівлі (Розділ IV). Про такі заходи сторона, яка до них вдається зобов'язана невідкладно повідомити Раду асоціації і вони мають стати предметом для консультацій чи вирішення суперечок.

Проте УА передбачає випадки денонсації Угоди без попередніх консультацій чи застосування процедури вирішення спорів. Вони включають денонсацію Угоди, яка не санкціонована загальними нормами міжнародного права, а також порушення стороною суттєвого елементу Угоди (ст. 2).

У цілому правові механізми для вирішення спорів, передбачені в угодах ЄС про асоціацію, побудовані на різних моделях. Залежно від того, які елементи цих механізмів переважають – вирішення спорів в Радах асоціацій або співробітництва чи в арбітражах або судах, їх переважну більшість можна віднести до політичної або до квазі-судової моделей. Існують також гібридні моделі, які поєднують політичні і квазі-судові елементи.

Проте дуже важко помітити чіткі тенденції у розвитку цих механізмів. Складається враження, що вибір моделі залежить від волі сторін під час переговорів стосовно підписання угоди про асоціацію.

Список використаних джерел:

1. Збірник актів європейського права. – К. : Ред. журн. «Право України», 2013 – 3-59 (Дод. до журн. «Право України». Вип. 1 : Європейський Союз/ упоряд. К. В. Смирнова: за заг. ред. В. І. Муравйова. – 2013. – С. 40 – 163.

2. Вишняков О. К. Перспективна правова модель зони вільної торгівлі Україна – ЄС: загальне та особливе / О. К. Вишняков // Зона вільної торгівлі Україна – Європейський Союз та Європейська інтеграція: правові та економічні аспекти: Зб. статей учасників наук.-практич. конф (м. Одеса, 8 червня 2007 р.). – О. : Фенікс, 2007. – 246 с.; Березовська І. А. Правові механізми інтеграції в рамках Європейського економічного простору: досвід для України / І. А. Березовська // Право України – К., 2011. – №8. – С. 236–244.

3. Збірник актів європейського права. – К. : Ред. журн. «Право України», 2013 – 3-59 (Дод. до журн. «Право України». Вип.2 : Європейський Союз/ упоряд. К. В. Смирнова: за заг. ред. В. І. Муравйова. – 2013. – С. 172 – 1013.

4. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – С. 562.

5. Результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів: Тексти офіційних документів. – К. : «Вимір», Секретаріат Міжвідомчої комісії з питань вступу України до СОТ, 1998. – 520 с.

6. Agreement on the European Economic Area, 2 May 1992 // Official Journal of the European Communities, L 1/1. 1992 [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://europa.eu/legislation_summaries_en.htm

7. Council Decision of 18 November 2002 on the signature and provisional application of certain provisions of an Agreement establishing an association between the European Community and its Member States, of the one part, and the Republic of Chile, of the other part. L 352/1 30.12.2002 // Official Journal of the European Communities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:352:0001:0002:EN:PDF>

** Муравйов Віктор Іванович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри порівняльного і європейського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.*